

РОЗДІЛ II. Початковий період Другої світової війни

7. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історично-правовий аналіз : у 2 кн. Кн. 1 / І. Білас. – К. : Либідь, 1994. – 432 с.
8. Wybór dokumentów do agresji 17.9.1939 r. Dziennik działań bojowych Frontu Ukraińskiego od 3 września do 12 października 1939 r. // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1993. – № 2. – 404 s.
9. Romanowski W. ZWZ – AK na Wołyniu 1939–1944 / W. Romanowski. – Lublin, 1993. – 191 s.
10. Польське підпілля 1939–1941. Від Волині до Покуття. Ч. I : Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб // Держ. архів служби безпеки України ; Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща ; Ін-т національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів проти польського народу. – Варшава ; Київ, 2004. – 791 с.
11. Сергійчук В. Український здвиг: Волинь 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Укр. вид. спілка, 2005. – 840 с.
12. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. T. I. – Londyn, 1970.
13. Filar W. Wołyń 1939–1944. Eksterminacja, czy walki polsko-ukraińskie / W. Filar. – Torun, 2004. – 407 s.

Тетяна Самсонюк

Польська військова розвідка напередодні та під час першого етапу Другої світової війни (1938–1941 рр.)

Мета статті – дослідити основні напрями функціонування та специфіку підготовки польськими військовими розвідувальними структурами агентів для роботи на території СРСР, умови їхньої діяльності напередодні Другої світової війни й долю після радянської окупації Волинського воєводства у вересні 1939 р.

Ключові слова: II Річ Посполита, СРСР, радянсько-польський кордон розвідка, агент, репресії.

Самсонюк Тетяна. Польская военная разведка накануне и во время первого этапа Второй мировой войны (1939–1941 гг.) Цель статьи – исследовать главные направления функционирования и специфику подготовки польскими военными разведывательными структурами агентов, для работы на территории СССР, условия их деятельности накануне Второй мировой войны и их судьбу после советской оккупации Волинского воєводства в сентябре 1939 г.

Ключевые слова: Польша, СССР, советско-польская граница, разведка, агент, репрессии.

Samsonyuk Tetiana. The Polish Military Reconnaissance Before and During the First Stage of World War II (1938–1941). The main aim of the article is to study the basic trends of the functioning and the specific of the training of the Polish military reconnaissance formations agents to work on the USSR territory, the terms of their activities before the World War II and the fate of the after the USSR occupation of Volyn province in September, 1939.

Key words: Poland, USSR, Soviet-Polish border, reconnaissance, agent, repression.

Із часу проголошення незалежності України науковці зробили багато історичних відкриттів, що стосувалися Другої світової війни. Вони дали можливість по-іншому побачити часовий відтинок 1939–1945 рр. та його слід на долях різних народів й етнічних груп, що потрапили в круговерть переділу світу, ініційовану двома тоталітарними режимами. Численні розсекречені документи значно розширюють можливість досліджень окремих сторінок історії різних регіонів України. Однак і на сьогодні залишається чимало білих плям, особливо, коли йдеться про регіон, який часто згадується в наукових доробках під загальною назвою Західна Україна, іноді – Волинь та Галичина. У цій розвідці особливо відзначимо окрему територію – західну частину Волинського воєводства (територія сучасної Рівненської області).

Цей регіон у 1920–1939 рр. став своєрідною буферною зоною для численних груп емігрантів, що через складну політичну ситуацію змушені були покинути УРСР, але прагнули залишитися поблизу її кордонів. Це представники УНР, прибічники Петлюри й так звані білоемігранти – російська інтелігенція, яка намагалася уникнути репресій з боку більшовиків. Таких нюансів, що різнять історію цього краю від інших частин Західної України, є чимало, зокрема й той факт, що саме тут у 1938–1939 рр. розгорнулася потужна кампанія з підготовки та впровадження на радянську територію польських агентів.

У сучасній українській історіографії рідкістю є наукові дослідження, що висвітлюють діяльність польських розвідувальних структур на теренах УРСР напередодні й на початку Другої світової

війни. Дотична до цієї тематики праця належить Т. В. Вронській і стосується діяльності польської розвідки у 20-ті роки ХХ ст. [1]. Більшість розвідок, доступних широкому загалу, значною мірою ілюструють перші кроки Радянської влади на Західній Україні [13], долі окремих національних груп, після реалізації змови СРСР та Німеччини й установлення двох тоталітарних режимів на території П Речі Посполитої [16]. Останніми роками науковці значно розширили тематику досліджень, що стосується органів правопорядку Польщі та її структур, які забезпечували охорону кордону з СРСР у міжвоєнний період [15]. Натомість, діяльність її розвідувальних органів напередодні Другої світової війни на радянсько-польському відтинку кордону залишається малодослідженим аспектом в історичній науці, що й зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основна робота з підготовки агентури для шпигунської діяльності на території СРСР проводилась у Рівненській «пляцувці» (локальному розвідувальному центрі, відділку) № 8 корпусу прикордонної охорони – КОП, очолювана капітаном Е. Грабовським. КОП був підрозділом 2-го відділу генерального штабу Польської армії. У його функції входила контррозвідувальна та розвідувальна діяльність у прикордонній смузі. У структуру КОПу входили експозитури, які, зі свого боку, поділялися на «пляцувки». Розвідувальний центр № 8 у м. Рівному та № 7 у м. Сарни підпорядковувались експозитурі № 5 у м. Львові. Перший складалася з 3-х відділів – відділу розвідки – офензиви, відділу контррозвідки – дефензиви та спецвідділу 2-го відділу польського генштабу під назвою «Самостійний інформаційний відділ» (samodzielny referat informacyjny – СРІ), який підпорядковувався штабу 2-го корпусу в м. Любліні в той час як «пляцувка» підпорядковувалася експозитурі в м. Львові.

Кадровий склад Рівненської «пляцувки» № 8 становили начальник – капітан Грабовський; відділ дефензиви – капітан Маляковський – референт контррозвідки, поручик резерву Врублевській – штатний чиновник, підпоручик резерву Кот – штатний чиновник (вів облік агентури контррозвідки), капрал Магнускій – керівник сітки інформаторів серед робітників секретного фортифікаційного будівництва в районі Костополя та Дубна; відділ офензиви – капітан Завістовський – референт розвідки (за словами колег – найдосвідченіший розвідник, перед війною відкликаний до Варшави), ротмістр Годлескій (прибув на заміну Завістовському), капрал Криштар – завідувач технічного відділу (тайнопис, фото-дактилоскопія, зброя, одяг й ін.), сержант Петровський (тривалий час завідував технічним відділом, згодом переведений у 45-й піхотний полк), сержант Хам, сержант Даненкович; канцелярія – старший сержант Стемпень – начальник; секретар-машиністки – Якушевська, Будзівська, Сицінська, Сейнель; сторожова охорона – Квапіш і Фіюлек, водії Мешковський, Сливка та наглядач за арештованими (прізвище не виявлено). Відділ СРІ Рівненської пляцувки складався з трьох співробітників – капітана Гогача – керівника, хорунжого Мая, вахмістра Януцака. Усі зазначені особи, окрім Даненковича, проживали в м. Рівному [2, арк. 18–21].

Рівненський відділок мав сітку резидентів, котрі проживали на території Корецького р-ну – два, Острозького р-ну – один, Шумського р-ну – один, Горохівського р-ну – один, Здолбунівського р-ну – 12. Загалом резидентуру складала поляки, або українці, які прийняли римо-католицьке віросповідання, офіцери чи підофіцери резерву, державні службовці, співробітники жандармерії й залізниці. Кожен резидент мав сформовану сітку агентів, українців чи росіян за національністю, які регулярно перекидалися на територію СРСР та сітку інформаторів, частина з яких отримували платню. Усі члени системи, як резиденти, агенти й інформатори мали псевдо («Вільчек», «Карась», «Черняк», «Адамській» та ін.) [2, арк. 23–24].

Особлива увага співробітниками Рівненського відділку № 8 приділялася вербуванню інформаторів серед працівників залізниці, надто тих, що працювали на Шепетівському напрямку й часто бували на радянській території. Зокрема, на ст. Рівне працювало вісім інформаторів і два на ст. Здолбунів, усі вони працювали за винагороду [2, арк. 25–26]. Реєстрація секретних співробітників, як у фінансовій документації, так і в інших облікових документах велася з певною специфікою, зокрема агентура офензиви проходила під непарними номерами від – 15 000 і далі, зі свого боку, агентура дефензиви – під парними номерами, від 4000 і вище.

Із початком німецько-польської війни СРІ Рівненського відділку був реорганізований в офіцерську «пляцувку» № 10, яку очолив підпоручик Мойрановський. Останній до війни працював секретарем Рівненської польської гімназії, що не завадило йому закінчити спецкурси офіцерів – розвідників у Варшаві й періодично практикуватися в Рівненському відділку. Аналогічний філіал

СРІ існував у м. Костополі з підпорядкуванням Любліну [2, арк. 13]. До її складу входили начальник – капітан Ключинській та офіцер Ромбейко, колишній співробітник польського консульства в Москві. Останній, зокрема, читав лекції про життя в СРСР агентам, яких готували до роботи на радянській території.

За три місяці до початку війни в містах Ковелі, Дубно й Луцьку були організовані подібні спецвідділи 2-го відділу генштабу Польської армії. На них було покладено завдання глибокої розвідувальної й контррозвідувальної діяльності, контроль за якою здійснювали відповідні начальники відділків, що по лінії КОПу підпорядковувалися Львову, а по лінії СРІ – Любліну. Фінансування зазначених структур також здійснювалося за двома лініями [2, арк. 14]. Для координації роботи на місцях до Рівного приїжджав головний референт розвідки офензиви КОПу у Варшаві капітан Оліхович.

Напередодні німецько-польської війни особлива увага Рівненського відділку зосереджувалася на радіорозвідці. На початку 1939 р. тут встановлено радіопрослуховування. Загалом робота з організації радіорозвідки почалася в середині 1938 р., тоді ж усіх начальників розвідувальних відділів «пляцувок» викликано у м. Львів для отримання відповідних інструкцій. Із Рівненського відділку до м. Львова їздив капітан Завістовський. У 1938 рр. до цього виду розвідувальної діяльності ним залучено два інформатори-залізничники, які власними радіоприймачами перехоплювали відомості, що стосувалися Червоної армії й передавали отриману інформацію на відділок. Також капітаном Завістовським із цією ж метою завербовано начальника військової радіостанції в м. Рівному, яка розмістилася в районі «Грабник». На самому відділку радіопрослуховування вів радист капрал Ягодзінській, котрий працював на контрактній основі. Найкращі результати давала військова радіостанція, здатна виявляти розташування короткохвильових радіостанцій радянської розвідки. Саме завдяки їй виявлено радянську радіостанцію в районі с. Дядьковичі за 10–12 км від м. Рівного [2, арк. 27–28].

Про особливу увагу уряду II Речі Посполитої до розвідувальних структур напередодні війни свідчить збільшення фінансування на їхні потреби. Якщо в 1937 р. щомісяця виділялося до 300 злотих, то в кінці 1938-го – початку 1939 рр. сума місячних витрат сягала більше 3000 злотих на відділок [2, арк. 29].

Основна увага Рівненського відділку зосереджувалася на розробці радянського напрямку, її співробітники допитували радянських розвідників, затриманих КОПом. Найбільш цінних радянських розвідників приїжджали допитувати працівники Львівської експозитури, зокрема капітан Томіцкій [2, арк. 31].

У грудні 1937 р. з відділу офензиви Рівненської відділку до м. Здолбунова відряджено сержанта Даненковича, який мав провести допити іноземців, більшість яких становили німці, котрі прямували з СРСР. Останніх під приводом карантину на кілька днів затримали на ст. Здолбунів. До допитів залучено ще чотири співробітники відділку на чолі з капітаном Грабовським, що приїхав зі Львівської експозитури. Ним розроблено запитальник відповідно до якого й проводилися допити. Передусім розвідку цікавили місця дислокації військових частин, озброєння армії, фортифікаційні роботи, військові паради, опис обмундирування війська, призовні та мобілізаційні кампанії. Не залишалися поза увагою розвідки й питання стосовно промисловості, особливо військової, у СРСР, сільського господарства, колгоспів, радгоспів, структура радянських партійних установ, їх особовий склад, порядок отримання та форма документів. Частина німців, переважно вихідці з м. Сталіна (Донецька), на допитах зізнавалися, що перед виїздом були завербовані НКВС [2, арк. 32–33].

Окрім відомостей, отриманих від пасажирів залізниці, працівники відділку постійно отримували інформацію від секретних співробітників залізниці, що працювали на напрямку Здолбунів–Шепетівка.

Інший напрям роботи, який потребував чималих зусиль із боку працівників відділку – підготовка й перекидання розвідників на територію СРСР. У 1938–1939 рр. здійснювати такі акції ставало все важче, оскільки з боку СРСР значно посилилась охорона прикордонної смуги та більшість перекинутих агентів або потрапляли до рук радянських прикордонників, або, натрапивши на останніх, поверталися назад. Доповідна записка заступника наркома внутрішніх справ УРСР А. Кабулова наркому внутрішніх справ СРСР Л. Берії свідчить, що за період з 1 січня по 1 липня 1939 р. на території УРСР затримано 138 порушників кордону зі сторони Польщі. Результатом довготривалої слідчої роботи над арештованими, стало викриття 25 агентів польської розвідки. У документі зазначено, що особливу активність польська розвідка почала проявляти з травня 1939 р.: якщо в лютому–

березні затримували по одному агенту, у квітні – два, то в травні затриманих було вже семеро, а в червні – 14 [14, 362].

Перед проведенням операцій із перетину кордону агентів ретельно готували. Так у м. Здолбунові підготовкою займався вже згадуваний сержант Даненкович. Підготовка проводилася на конспіративних квартирах, де проживали агенти, які прибували з інших міст, місцеві приходили на заняття в призначені години. У м. Здолбунові у кінці 1938 – на початку 1939 рр. функціонувало чотири конспіративні квартири, «оформленням» яких займався капітан Завістовський. У передвоєнний період на кожній квартирі підготовлено по два агенти (загалом вісім осіб) [2, арк. 36–37]. Тоді ж у м. Рівному також існувало кілька конспіративних квартир, які належали трьом власникам. На цих квартирах пройшли підготовку дев'ять агентів.

Кожен з агентів, який готувався до переходу на територію СРСР, за різних обставин був завербований резидентами чи іншими секретними агентами. Більшість їх становили особи, затримані за кримінальні злочини, яким загрожувало тривале ув'язнення. Серед таких – вахмістр 3-го Уланського полку, перекидання якого на територію СРСР планувалося влітку 1939 р. Будучи у відпустці в м. Гоща, вахмістр продав місцевому жителю пістолет. Як виявилось пізніше, пістолет придбав один із членів ОУН. Після з'ясування цієї обставини вахмістра позбавлено звання й передано до суду, де винуватцю присуджено два роки ув'язнення. Аби уникнути покарання, останній погодився на розвідувальну діяльність, але перед здійсненням операції відмовився від виконання завдань поставлених відділком, за що був попереджений про крайній захід з боку командування – ліквідацію [2, арк. 15–16].

Загалом навчання агентів здійснювалося за певною програмою, розробленою капітаном Завістовський. Основні її завдання були спільними для кожної пари агентів, але методи їх здійснення варіювалися залежно від індивідуальних можливостей та інтелектуального розвитку кожного окремого агента. Програма підготовки була розбита на кілька розділів.

1-й містив у собі відомості про СРСР: а) адміністративний устрій СРСР, республіки, автономні краї, області, райони, сільради; б) адміністративний устрій УРСР, центр, область, район (особлива увага приділялась адміністративному поділу тієї місцевості, до якої, за легендою належав агент); в) державний устрій СРСР, вибори до Верховної Ради, Раднарком, Верховну Раду Республік, обласні виконавчі комітети, райвиконкоми, держустанови в масштабі району й особливо сільради.

2-й розділ стосувався Комуністичної партії: а) коротка історія Компартії, б) її цілі та завдання, в) організаційний устрій – ВКП(б), ЦК, Політбюро ЦК КП(б)У, обком, райком, первинна організація, г) керівники партії й уряду.

3-й розділ – комсомол: а) мета й завдання організації, б) організаційний устрій (до обкому).

4-й розділ містив інформацію стосовно Червоної армії: а) форма родів військ і знаки відмінності, б) структура Червоної армії до дивізій за родами військ, в) Нарком оборони, г) НКВС і міліція.

5-й розділ – читання радянської періодики й літератури.

6-й розділ – спецдисципліни: а) компас, орієнтування по компасу вдень і вночі, практичні заняття з топографічними картами, визначення масштабу, б) орієнтування за сузір'ями, сонцем і деревами в) марш-кидки вдень і вночі від 10-ти до 30-ти км.

7-й розділ – знайомство зі зброєю: а) револьвер, пістолет, граната, б) практичні заняття.

8-й розділ – спостереження: а) як вести спостереження, б) як утекти від переслідування, в) практичні заняття.

9-й розділ – організація охорони кордону: а) спосіб переходу через кордон, б) знайомство з ділянкою кордону, де має відбутися переправа, в) спосіб знищення слідів спеціальним порошком, для уникнення переслідування із собаками при переході кордону.

10-й розділ – загальне ознайомлення й поведінка: а) знайомство з радянськими грошима, залізничними квитками, чергою за купівлею квитків у касі, компостування, вихід на залізничну платформу, нумерація та типи вагонів, кондуктор, провідник, контролер і спілкування з ними; б) ресторан, їдальня, чайна, будинок колгоспника, перукарня, ринок; в) манера поведінки.

11-й розділ – завдання й документи. Завдання давалося на 2–3 дні до переправи, безпосередньо при переході кордону вручалися документи [2, арк. 39–41].

Як уже зазначалося, агенти готувалися й працювали парами. Ті, що пройшли навчання в м. Рівному, перекидалися на радянську територію в червні-липні 1939 р. Перша пара (Ільченко–Боєр) була перекинута на територію СРСР на ділянці застави Киликиїв 20-го прикордонного загону. Перед нею

поставлено такі завдання: а) пройти до м. Миропіля, звідти потягом доїхати до м. Бердичів, де встановити рід військ, розташованих у казармах (місце розміщення казарм на карті агентам показали при підготовці); б) установити концентрацію військ у районі м. Бердичева; в) добути накази, підписані комендантом міста й кілька екземплярів місцевих газет. Агентам також дано прізвища власників явочних квартир у м. Бердичеві, а на карті вказані місця їх розташування [2, арк. 51]. Для виконання завдань агентам виділено 10 днів. Потрапивши в перестрілку з радянськими прикордонниками, пара повернулася. Через місяць їх знову викликано до Рівненського відділку, але на виконання завдань було відправлено одного Ільченка.

Друга пара (Ягодкін–Бойко) 17 червня 1939 р. перекинута капітаном Завістовським і ротмістром Годлевським на ділянці застави Мухарів – Крайня Деражня 20-го прикордонного загону. Перед агентами стояли завдання – дійти до м. Мирополя, дізнатися, яка військова частина розташована за 200 м на захід від ст. Миропіль, а також назву військової частини, розміщеної в лісовому таборі біля ст. Миропіль, добути оголошення й накази, підписані начальником гарнізону, та кілька примірників місцевої преси. На виконання завдань агентам дали 6–7 днів. Оскільки ця пара із завдання не повернулася, серед керівництва відділку постала версія, що агенти здалися радянським прикордонникам. Згодом версія підтвердилася тим фактом, що місце переправи стало об'єктом посиленого контролю з боку радянських частин.

Третя пара (Висоцький–Поліщук) була перекинута на територію СРСР у середині липня 1939 р. в присутності резидента Прокоповича й сержанта Даненковича. Як і для двох попередніх пар агентів, використана одна з ділянок 20-го прикордонного загону. Серед завдань, поставлених перед агентами – з'ясування концентрації радянських військ у районі м. Новограда-Волинського. Висоцькому, як агенту, що готувався на мобілізаційний період, було потрібно детально ознайомитися з дорогою на зазначений населений пункт. Після проведення операції Висоцький повернувся один і лише з оголошенням мобілізації в серпні 1939 р. знову був залучений до розвідувальної діяльності на території СРСР [2, арк. 43–44].

Четверта пара (Жилін і «Чернецький») перекинута на радянську територію в кінці липня 1939 р. в районі 20-го прикордонного загону на дільниці застави Крайня Деражня. Перед агентами стояло одне завдання – з'ясувати рід і кількість військових частин, розквартированих у м. Полонному. З цією метою планувалося використати родичів одного з агентів, що мешкали в Полонному, та при сприятливих обставинах завербувати їх.

Окрім зазначених пар, у середині червня 1939 р. на одній із дільниць 20-го прикордонного загону капітаном Завістовським переправлено розвідників Танчука й Марчаківського. Пара прямувала в район м. Славути та у своєму розпорядженні мала апарат для прослуховування телефонних розмов, а також пару поштових голубів, яких видавали для потреб розвідників із військової голуб'ятні КОПу батальйону «Гоща» і випускали агенти в разі їх затримання на радянській стороні. На наступний день після переправи голуби повернулися, а вночі повернулися й агенти, один із яких у сутичці з радянськими прикордонниками отримав 12 поранень [2, арк. 46–47].

При переправі на радянську територію агентура забезпечувалася документами: довідкою із сільської ради, паспортом (виготовлявся технічним відділом 5-ї експозитури в м. Львові), схемою дороги. До кожного паспорта й довідки додавалася «легенда», у якій вказувалася назва населеного пункту – місця походження документів. Агент повинен був знати прізвище ім'я, по батькові голови та секретаря сільської ради, оскільки в документах печатки й підписи завжди були нечитабельні. При переправі агент залишав «легенду» на прикордонній заставі.

Також агенти отримували радянські гроші від 50 до 200 рублів на особу залежно від завдання. Для самозахисту й здобуття необхідної інформації кожна пара отримувала зброю: один-два пістолети, три блоки патронів та дві гранати кожному, а також один-два ножі, компас із підсвіткою, годинники, кишенькові ліхтарі, тонку мотузку, порошок для знищення слідів (складався з нюхального тютюну, червоного перцю, йодоформу, іноді – креозоту).

Напередодні здійснення переправи агенту видавали радянський одяг або польський, подібний до радянського, голку, нитки й щітку для одягу. Особливу увагу приділяли взуттю, яке обов'язково мало бути на резиновій підшві, підбори без цвяхів, від шнурівок відрізали наконечники.

Для харчування видавали хліб, ковбасу, шоколад (без обгортки), м'ятні цукерки для вгамування спраги, узимку – горілка.

За два-три дні до переправи агент отримував надруковане завдання, яке мав завчити напам'ять і здати при переході кордону. Напередодні операції агента перевіряли на якість засвоєння «легенди», він здавав усі особисті польські документи, підписував розписку про отримання радянських документів, грошей, зброї та ін.

В операціях із переправи агентів на радянську територію в 1939 р. зі співробітників Рівненського відділку № 8 були задіяні капітан Завістовський, ротмістр Годлевський, старший сержант Стемпень, штатний чиновник 2-го відділу генерального штабу Польської армії Врублевський, контрактний чиновник Гришталь, старший сержант Петровський, капітан Маляковський, сержант Даненкович, а також резиденти Прокопович, Желтінський і Павляк [2, арк. 45–46]. Перетини кордону відбувалися в районі м. Корця, сіл Кривина, Шумська й ін.

Попри високий рівень професійних навичок перерахованих осіб, підготовку агентів проводили нашвидкуруч, вона не давала потрібних результатів. Більшість із перекинутих на територію СРСР розвідників поверталися помічені радянськими прикордонниками, а деякі з них добровільно здавалися в радянський полон. Давався в знаки і той факт, що напередодні німецько-польської війни радянсько-польський кордон стали охороняти значно ретельніше, а вздовж прикордонної смуги почали зосереджуватися радянські війська Київського ОВО.

Серед помилок, які ставали фатальними для польських агентів – уживання в розмовній мові польських термінів (секретар сільської ради – писар), неправильних назв предметів, посад, населених пунктів. Навіть такий продукт харчування, як сало, часто видавав чужинців, оскільки в останніх шкірка на ньому була ошпарена кип'ятком та очищена, тоді, коли на радянські території її осмалювали або взагалі зрізали. Нерідко шоколад – завжди присутній у польських розвідників, часто містив на собі написи польською мовою й за формою відрізнявся від того, що виготовляли в СРСР, міг стати причиною викриття. Радянським прикордонникам також удалося встановити особливості фальшивих паспортів, вилучених у польських агентів. Серед таких легкостей видалення дистильованою водою сітки зі сторінок паспорта; різниця між водяними знаками фальшивого та справжнього документа; печатки й штампи на фальшивках здебільшого старих зразків, що давно вийшли з ужитку. Інші документи й довідки, якими забезпечувалися агенти польської розвідки були виконані на старих бланках, які вже не використовувалися [14, 371].

Незважаючи на складну ситуацію, у яку потрапила Польща, перебуваючи в стані війни з Німеччиною, робота агентів і шпигунів на радянській території не припинялася. Із 1 по 7 вересня 1939 р. радянськими прикордонними загонами затримана дев'ять порушників кордону, деякі з них мали при собі зброю. Частина затриманих аргументували свій перехід бажанням уникнути служби в польській армії [14, 365].

Усі агенти польської розвідки, затримані у вересні 1939 р., були для радянських карально-репресивних органів важливою здобиччю напередодні окупації Західної України. Частина з них перевербовано й направлено назад до Польщі, інших залишено у в'язницях для отримання цінної інформації про кадровий склад та агентуру експозитур і відділків.

Результатом отриманої інформації при розробці агентів польської розвідки стали арешти її штатних і контрактних співробітників, резидентів, агентів, інформаторів. Серед таких – співробітник Рівненського відділку № 8 – М. Даненкович, резидент В. Верещинський, агент К. Шинкарук. Слідчі справи стосовно співробітників польської розвідки вирізняються з-поміж інших суворістю винесених вироків. Так, у «Звинувачувальному вироку» від 27 листопада 1941 р. у справах В. Верещинського та К. Шинкарука, санкціонованому заступником облпрокурора Сталінградської області зазначено: «...Враховуючи ступінь здійсненого злочину застосувати до звинуваченого Верещинського В. І. вищу міру покарання – розстріл, до звинуваченого Шинкарука К. О. – розстріл» [3, арк. 88].

Постановою Особливої наради СРСР від 24 червня 1942 р. К. Шинкарука засуджено до 10 років виправно-трудових таборів, В. Верещинського як польського громадянина, амністовано 12 серпня 1941 р. [3, арк. 92, 98 зв.].

Отже, можна стверджувати, що, незважаючи на складну політичну ситуацію, у якій опинилася Польща в кінці 1938–1939 рр. її розвідувальні структури не припиняли своєї діяльності на території УРСР. Посильний вклад у здобуття секретної інформації на радянській території здійснювали Рівненський відділок № 8 та його підрозділи, що розміщувалися в населених пунктах сучасної Рівненської області. У результаті окупації Західної України частина співробітників польських розвідуваль-

них структур опинилася в руках радянських карально-репресивних органів. До в'язниць НКВС потрапила й велика кількість жителів прикордонної смуги, запідозрених у шпигунській діяльності (Д. Шкурський [4], А. Відер [5], І. Шилін [6], А. Пасман [7], Т. Костюк [8] та ін.) особи, які займалися контрабандою, що також залучалися для розвідувальних цілей (М. Кирилюк [9], Л. Мигловець, К. Кухновець [10]), утікачі з УРСР, які в 30-х роках уникли розкуркулення й виселення до віддалених регіонів СРСР (П. Головійчук [11]), вони, на думку карально-репресивних органів, видали таємну інформацію про СРСР, а також власники конспіративних квартир польських розвідувальних структур (А. Тарновська [12]). Незаперечним є той факт, що польські розвідники та громадяни II Речі Посполитої, запідозрені в співпраці з розвідувальними органами, засуджувалися до найбільш термінів покарання (вісім років), що, як не парадоксально, свідчить про значний рівень їхнього професіоналізму, у якому радянські карально-репресивні органи вбачали серйозну загрозу.

Список використаних джерел та літератури

1. Вронська Т. В. Діяльність польської розвідки на теренах УРСР у 20-ті роки ХХ ст. / Т. В. Вронська // Наукове видання «Україніса Ролопіка». – Вип. 2. – Київ ; Житомир : Вид. центр КНЛУ, 2005. – С. 90–104.
2. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф. Р-2771, оп. 2, спр. 5646.
3. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 388.
4. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 133.
5. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 141.
6. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 251.
7. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 286.
8. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 359.
9. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 965.
10. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 974.
11. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 390.
12. Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1125.
13. Кучерепа М. М. Волинь: 1939–1941 рр. : навч. посіб. / М. М. Кучерепа, В. В. Вісин. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 486 с. ; Баран В. К. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. / В. К. Баран, В. В. Токарський. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.
14. Радянські органи державної безпеки у 1939–1941 р. : документи ГДА СБ України / упоряд. В. Даниленко, С. Кокін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 1311 с.
15. Разиграєв О. В. Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 рр. : монографія. – Вид. 2-ге, виправл. і доповн. / О. В. Разиграєв. – Луцьк : Волин. старожитності, 2012. – 444 с.
16. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації / В. Сергійчук. – К. : Укр. вид. спілка, 2003. – 576 с.